

C. Tóth Norbert: *Két király szolgálatában. Kiskállói Vitéz János (†1548) pályaképe. (Oklevéltárral).* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 18.) Budapest 2024. 238 oldal

A keménytáblás, a borítón színes illusztrációt tartalmazó, igényes kiállítású, 238 oldalas könyv 86 oldal terjedelemben mondja el a Balogsemjén nemzetségbeli, a 16. század végén kihalt Kállói Vitéz család történetét, majd a kötet többi részét, mintegy kétharmadát, egy 91 oklevelet közlő oklevéltár adja. Az oklevéltár különös értéke, hogy csak az első 36 oklevél Mohács előtti, a többi az után keletkezett és négy kivételével kiadatlan. A könyvet bibliográfia és mutató zárja. A kötetet két családfa és egy birtoktérkép teszi érthetőbbé.

A termékeny szerző legújabb kötete egy konferencia-előadásból nőtt ki. A Kállay család és a Magyar Nemzeti Levéltár szervezésében készülő konferenciára (lásd a bevezető írást e füzetben) a család képviselője, Kállay Kristóf részéről kifejezett kérés volt, hogy a mohácsi csatában részt vett Kállói Vitéz Jánosról is legyen egy előadás. Róla korábban csak annyit volt tudható, hogy szerepel Brodarics István munkájában a csata résztvevői között, hogy ő volt az utolsó szőrényi bán, valamint, hogy utódai halálával a családnak ez az ága kihalt. Mivel a mohácsi csata 500. évfordulójára készül, az útközben résztvevők életrajzát feldolgozó, a HUN-REN-BTK Történettudományi Intézetében készülő kötet számára C. Tóth Norbert már korábban elvállalta Vitéz életrajzának megírását, logikus volt, hogy ő tartsa az előadást, ehhez viszont az életrajz megírását az általa tervezettnél korábban kellett elkészíteni. A szerző, a tőle megszokott módon, a teljes forrásanyagot igyekezett feltárni, és ennek birtokában összefoglalni a mohácsi hős életútját. A konferencia előadásainak megjelentetésére a Turul folyóirat biztosított keretet, de hamar kiderült, hogy a Vitéz-történet könyvvé terebélyesedik: egyrészt mert a – különösen a Mohács utáni időket illetően – kedvező forrásadottságok erre lehetőséget teremtettek, másrészt a források közlése a korszak kutatói számára az 1526 és 1550 közötti évek történetének jobb megismerése miatt is hasznosnak tűnt.

A kötetben a szerző ismerteti a Balogsemjén nemzetség birtokait, az ágak egymáshoz való viszonyát, szól a Vitéz név valószínűsíthető eredetéről, az első, majd a második, az 1464-ben meghalt és már Vitéznek mondott Jánosról. A tipikus köznemesi család a Bátoriak familiájában emelkedett fel. C. Tóth ezt követően bemutatja a kötet főhősét, a harmadik kállói Vitéz Jánost, akit 1503 és 1548 között említenek a források. II. Lajos királytól megkapta a szőrényi báni tisztséget (1522–1523), majd karánsebesi királyi kapitány (1523–1524), végül az udvari könnyűfegyverzetű katonaság (huszárok) sebesi és temesvári kapitányává (1525–1526) tette meg az uralkodó. A mohácsi csatában a király őrzésére rendelt csapat egyik parancsnoka volt. A harcok közepette fogságba esett, de társai kiszabadították, így el tudott menekülni. Pályafutását a mohácsi csata nem törte derékba. 1526 őszén részt vett Székesfehérváron Szapolyai János erdélyi vajda koronázásán. Vitéz János élete végéig megmaradt a Szapolyai-ház hűségén. Királyi kapitány (1528, 1531–1536), illetve a Felső részek kapitánya (1531–1532) lett. Jagelló Izabella királyné udvarában előbb tanácsos (1542), majd gyulafehérvári prefektus (1543)

lett. 1548. február 6-án a kolozsvári domonkos rendházban végrendekezett, és pár napon belül, még február 14. előtt elhunyt. A könyv utolsó fejezete a család 1598-as kihalásáig követi nyomon a leszármazottak történetét.

Érdekes, hogy az alapos kutatás minden más területen tudott új forrásokat találni, és színes történetet adni, csak épp azon a ponton nem sikerült lényegi elemeket hozzátenni az életrajzhoz, ami miatt végül is az asztalra került Vitéz János tevékenysége. A királyi huszárcapitány Mohácsnál betöltött szerepéről nem tudunk többet, mint azelőtt. A szerző itt Brodarics információit kénytelen hozni csak. A több közölt, eddig ismeretlen forrás közül kiemelendő a főhős Kolozsvárott, a domonkos kolostorban 1548-ban tett végrendelete (206. o.), amit a családi levéltár őrzött meg, de eddig senki sem figyelt fel rá. Figyelemre méltó még – többek között – Vitéz János Magyi Györgyhez írt missilise 1525-ből (142. o.), amelyben számonkéri a címzettet, amiért az a megyei ítélőszéken dehonesztáló kifejezéseket használt vele kapcsolatban. Az összefoglaló fejezetben a szerző a levél magyar fordítását is hozza, ami egy ilyen missilis esetében bátor vállalkozás, és nem csak a levélíró által a latin szövegben következtetetlenül fogalmazott váltakozó egyes és többet szám használata miatt. A levél ritka jó betekintést ad egy Jagelló-kori főúr „bárói” önképéről, C. Tóth az ebben rejlő lehetőségeket jól ki is aknáztta.

A könyv összegző társadalom- és politikatörténeti megállapításaival is egyet lehet érteni, akkor is, ha ezeket a szerző olykor „eldugta” az elemző fejezetekbe. Választ ad a kötet arra a régi kérdésre is, hogy miért nem sikerült a Kállóiaknak, vagy később Kállayaknak jelentősebb politikai szerephez jutni, az igazi bárók közé felemelkedni. A magyarázat a birtokaik körül keresendő: hiába volt a család Szabolcs megye legtöbb portával rendelkező familiája, a többi jelentős szabolcsi birtokos családdal (Bátoriak, Várdaiak) szemben az ország más megyéiben nem tudtak számottevő birtokhoz jutni, így országos familiárisi hálózatot sem tudtak kiépíteni. E kapcsolatrendszer nélkül pedig lehetetlen volt az országos politikára befolyást szerezni.

A kötetben kifogásolnivalót csak a szöveg végleges megformálásával kapcsolatban lehet említeni. A szakmai-baráti észrevételeket a szerző láthatóan beépítette, elfogadta, de, kár, hogy a szerző által menedzselte sorozat itt is megspórolta egy jó olvasószervező munkáját, amely sajnos egy mára feleslegesnek ítélt és nem kellően megbecsült szakma. Be kell látni, hogy ez nem nélkülözhető. Elkerülhető lett volna néhány név-elő kimaradása, idézőjelen belüli újabb idézőjelek használata (32. o.), képek „táblázatként” való feltüntetése (43. o.), a 'be' határozórag helyett a 'ben' használata (85. o.) vagy néhány suta megfogalmazás. Egyetlen példa: „Az utolsó szőrényi bán és a vár pusztulása” című fejezet úgy kezdődik, hogy „E lépés megtételére 1520. március elején... került sor.” De, hogy milyen lépésről van szó – nyilván a báni kinevezésről, és nem a vár pusztulásáról –, az kimaradt a mondatból.

Módszertani szempontból külön értéke a kötetnek a levéltártörténeti szempontú megközelítés: külön fejezet szól a *Vitéz család levéltárának „sorsáról”*, amelynek végén a szerző egy külön táblázatban vette számba a nagykállói Kállay családi levéltáron kívüli Vitéz család levéltárának megmaradt

darabjait. A család kihalása után ugyanis a kamara lefoglalta a birtokokat, és beszállította az okleveleket az örökösödés eldöntéséig. A birtokrendezés után az iratok a kamaránál maradtak, így kerültek a 18. század második felétől kialakított, mai NRA (Neoregistrata Acta) fondjába. Az oklevéltárban kevés kivétellel e két gyűjteményből (nagykallói családi levéltár és NRA) származnak a kiadott oklevelek és iratok. Van azonban még egy „Kállói iratgyűjtemény”, amiről a szerző sajnos nem tesz említést a levéltártörténeti fejezetben, nyilván azért, mert nem a Vitéz családé volt, hanem a másik ágból származó Lőkös családé. A szerző, teljes joggal, nem akart belebonyolódni ennek a levéltárnak a történetébe, hiányát mégis amiatt érzem, mert a fentebb már említett, a Vitéz család története szempontjából különösen fontos, 1525-ös missilis épp ebből a levéltárból származik, ahogy az oklevéltárban maga a szerző is jelzi (DL 47631. Magyar Nemzeti Múzeum, Törzssanyag, Kállay). Ehhez nem kellett volna külön kutatást végezni, mert ahogy C. Tóth éles szemmel felfedezte az NRA-ban a Kállay-vonatkozású okleveleket, néhány éve Arany Krisztina éppígy találta meg a másik Kállói-ág, a Lőkös család okleveleit a múzeumi törzssanyagban. Ezek egykor ugyanúgy a tágabb értelemben vett Kállay-levéltár részei voltak, mint a Vitéz-iratok, de nem a kamara intézkedése miatt, hanem csupán a véletlennek és egy gyűjtő szenvedélyének köszönhetően maradtak fenn: az iratokat Szalay Ágoston vásárolta meg a 19. században, ismeretlen körülmények között, és az ő gyűjteményének részeként kerültek a Nemzeti Múzeumba. Mindez publikációból (Arany Krisztina: A firenzei Manini család letelepedése Erdélyben. In: Certamen VII. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum Egyesület I. Szakosztályában. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület [2020]. 321–348.) ismert ugyan, de az oklevél pontos értelmezéséhez hozzátartozik, hogy hol maradt fenn. Hogy került a Magyarinak szánt levél a másik ág levéltárába?

Még egy szépséghiba mellett nem tud elmenni a recenzens levéltáros. Néhány évvel ezelőtt abban a reményben készítettük el a Magyar Nemzeti Levéltárban a „Hogyan hivatkozunk?” című útmutatót (https://mnl.gov.hu/hogyan_hivatkozunk), hogy a Magyar Nemzeti Levéltár valamennyi iratanyaga egységes szempontok szerint kerüljön a publikációk hivatkozásai közé, miután elkészült a scopeArchiv nevű, adatbázisalapú nyilvántartás. „Az MNL jelen hivatkozási minta közreadásával egyfelől szeretné megkönnyíteni azok munkáját, akik a szakszerűsége és az alaposágra törekednek a levéltári feltárás és a publikációk készítése során. Másfelől célunk, hogy a hivatkozási rendszer egységessé váljon, valamint biztosítsa a levéltári iratok visszakereshetőségét a következő generáció kutatói számára is.” – írtuk a célokról annak érdekében, hogy érvényesüljön az az alapelv, hogy a levéltári egység címe és a jelzet ne keveredjen össze. A jelzetbe ugyanis nem való a leírási egység címe. A levéltári jelzet egyedi azonosítására alkalmas kód, amely számok, betűk, írásjelek és szóközpök rendszeréből áll, és amely egy levéltári egység esetén a legmagasabb levéltári szintből kiindulva – a levéltári vertikális tagolódásnak megfelelően – tartalmazza mindazon levéltári egységek jelzeteit, amelyekbe az adott levéltári egység beletartozik. Nemzetközi adatcseréhez mindez

nélkülözhetetlen, ezért célszerű, ha minden esetben tartalmazza az országot, levéltári intézményt azonosító kódot, valamint a leírási egység egyedi azonosítóját is. Mindezt nem a Magyar Nemzeti Levéltár találta ki, hanem évtizedek óta elfogadott és alkalmazott nemzetközi levéltári szabványokat (ISAD[G]: Az Általános Levéltári Leírás Nemzetközi Szabványa, EAG: Encoded Archival Guide) követ. [27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet 2. § 11.]

Bár a „Hogyan hivatkozunk?” javaslat levéltáros körökben is nagy ellenállást váltott ki, vannak, akik azóta sem veszik figyelembe, de vannak, egyre gyarapodó számban, akik e javaslat szerint készítik el a dolgozataik hivatkozásait. Tudomásul kell venni, hogy sokan idegenkednek tőle, mert egy igényes könyvben sajnos esztétikai okokból nem lehet követni a szabványt a kiskötőjelek miatt. A Turul folyóiratban próbáljuk következetesen alkalmazni ezt a standardot, és örömmel tapasztalom, hogy mások is így tesznek. C. Tóth Norbert a Mohács utáni iratok esetében félig-meddig követi a javaslatot, kiteszi a nemzetközi szabvány szerint megkövetelt országrövidítést is tartalmazó részt (HU-MNL-OL), de a kiskötőjelek közé szóközt tesz (pl. HU - MNL - OL - P 343 Ser. III. Kállay Péter által lajstromozott iratok 282. sz.), nyilván „szépészeti” okokból, de az ilyen módon való alkalmazásának nincs értelme. Azzal, hogy valaki alkalmazza is meg nem is, megfosztja magát és az olvasót, további felhasználót az alkalmazásával nyert előnyöktől, ugyanis, ha kimásolható a jelzet egy az egyben, és beilleszthető a levéltári nyilvántartás keresőjébe, a kivett jelzetet azonnal azonosítani lehet a nyilvántartó rendszerben. A recenzált kötetben a Mohács előtti oklevelek esetében pedig a régi, kötőjel nélküli, országcód nélküli jelzet szerepel (MNL OL DL 47631.). Ugyanannak a levéltárnak a különböző gyűjteményeit tehát eltérő módon hivatkozta. Ugyanakkor legalább a DL szám nincs szóközzel vagy ponttal tagolva, sajnos ez a rossz gyakorlat még mindig nem kopott ki teljesen a magyar medievisztikából. (DL 47 631. vagy DL 47.631.) Több évtizedes küzdelem után sikerült elérni, hogy a Diplomatai Levéltár rövidítése egységesen DL legyen (mert tulajdonnévből képzett mozaikszó). Vajon a mostani szabványosítás mikorra érik be? Mindez természetesen nem érinti a kötet szakmai részét, ez csak alkalmas adott a recenzensnek arra, hogy felhívja a történészek figyelmét a pontos jelzethasználatra.

A könyv akár egy nívós doktori dolgozatként is felfogható: mintát adhat a doktorandusz hallgatónak, hogy miként kell jól feldolgozni egy főúri vagy majdnem bárói család életét. Hiszen a szűkebb értelemben vett családtörténet során az országos történetet, a „köztörténetet” követhetjük nyomon szinte minden fejezetben. A szerző a befejezésben joggal hangsúlyozza, hogy „könnyen belátható, hogy mekkora szükség lenne modern családtörténetek írására” (81. o.). A magyar medievisztika egyik legnagyobb hiányossága, hogy kevés az ilyen korszakokat átfogó, ugyanakkor részletekbe menő életrajzokat, családokat, birtoktörténetet, vártörténetet, udvari szolgálatot, hadi érdemeket feldolgozó monográfia. Alighanem C. Tóth Norbert tette e téren a legtöbbet az utóbbi időben, köszönet érte.

Rácz György